

№ 22 (8131) ☆ 1997 жыл олунуу 25 күнү. Опуурунуук ☆ Сызаната—1094 солкуоба.

СИА

САРСЫН СУРУУААЧЧЫ А. С. БРОДНИКОВ 80 СААНЫН ТУОЛАР

ПОЭТ АЙЫЛГЫ ТУОНАТЫГАР

Сахада суруу-биччиг үөскээбитэ сүүсчэкэ смлын туолара чугабаата. Уус-уран литературатыт ити юмнэ олодун-тойун булунан жүнүтүүрдүн сайынна. Саха литературатын бастыг айымньылары аан дойду аадааччыларыгар тийдидилэр. Сурууааччыларбыт да сааһырдылар, кинилэр ортолоругар саалырысыйбыт баттахтаах сүдү кырдыаастар эмиз баар буолдулар. Кинилэртэн биридэстэрэ Алексей Спиридонович БРОДНИКОВ 80 саанын туолла.

А. Бродниковы «Күөх чаран ырыаһыта» диэн С. Тумат мээккөдө ааттаабатыда. Алексей Спиридонович олодун саамай үтүөкэннэх күндөрүн тапталлаах Чурапчытыгар атаарбыта, төрөөбүт айылдата хайдах тымыарын, хайдах ыллымын барытын сүрэжинэн-быарынан истэрэ-билэрэ. Ол да иһин кини төрөөбүт айылдата хоһооннорун сүрүн тематынан буолбута.

Поэт хоһооннорун кинигэтин арытатын олодоххо, улахан олоду өлөрбүт иһин биографията бири-тэн-бир арыллан тахсан иһэргэ дылы...

1917—ыраахтааҕы былааһын Россияда суулла-дан аан дойдуну атыһахтаах уу курдук аймаабыт сыл поэт күн сирин көрбүтэ. Оттон ол буурда сил-лэтэ Чурапчы бүк алаастарын да тумлубатааҕа.

Чурапчы дьонно кээн, далай уулаах дьириг күөл-дэри ытыктыыр буоланнар. Диринг диэн ааттаммыт күөлүлэр элбэхтэр, олортон биридэстэрэ Төлөй Ди-ринэ диэн эбэ буолар. Алексей Спиридонович То-лөйгө төрөөбүтэ. Сага үйүн кытта биригэ төрөөбүт бэйэтин иһин туһунан бу курдук суруйбута:

Өрүөл дьонун ол сахка,
Өгүлээх сиринни,
Өктөөбүргэ тулукта,
Өсөөт күннээх үйүни
Өрө уунан уурбута.
Сага үйэ сокуона
Самнал мыспа баладантан
Саханы өрөөбута,
Россияны кытта бастыг
Аймах-хаан өгөрбута.

Улуу сэрии уота үтүөтүнэн күөдүлчүлэнэ турда-быта. 1942 сыллаахха, Чурапчытааҕы педучилище-ны бүтэрбит комсомолец Кыһыл Армият кэксэтигэр ытырыллыбыта. Сэрии ытыллана кинини ити сыл хайыны-үйэ Уралга тиэрдибитэ, 1943 сыллаахха 23-с хайыһар биригээдэтэ Старай Русса куорат иһин өстөөхтүүн хабыр охсуһууга киирбитэ. Ол туһунан поэт-фронтовик хоһоонунан манньык эппиттээх:

Буулдыа туоһар тойуктаах
Буурбаа тийбитим,
Уокка ыстаал ыстымктаах
Утары киирбитим.

«Ааһан сүппэт ахтымыларым» диэн хоһоонугар сэ-рингэ сүтэрбит доторун суохтуур. Поэт хоһоонун киириитигэр «Ааа дойду сэринин кэмнэр Ильмень күөл таһыгар 20-с хайыһар биригээлэтигэр бири-отделениеда биригэ сылдыбыт, кэлин геройдуу өл-бүт, бири алааска үөскээбит доторум Иван Ефимович Максимов сырдык кэриэһигэр» диэн аһабыл суруй-бут.

Күнү, мый, чааһы ааһан,
Күүппүт кэмни эмиз ааһан,
Ахтылланым минин аймаан,
Аспат «ыары» буолла Уйбаан.

Арым саһыл хонуу сирбөр,
Арыт илэ, арыт түүлбөр,
Нөрсүһөбүн ойгананни,
Көрдөөх, эдэр бэйэбинни.

Бу строкалары ааһан иһэнтин эн бигэтик ой-дуугун поэт дууһата туохтан туоххаһыарын. Поэт-фронтовик өлүүнү уу хараһынан уун-утары нөрсүбүт биригэ үөскээбит доторун кыргыһы хонуутугар сүтэринтэ төһө дуулаанын, сүрэх-быр ааһан-арах-сан биэрбэт ыарыта буоларын дьириник итэргэ-бин.

Ааа дойду маһнаһы саринитигэр онкоовор ыраах-тааҕы былааһа саханы сэрингэ ылбатааҕа. Оттон Улуу Советскай держава сүүстэ өлө-өлө тиллибит саха норуотун саамай чулуу уолаттарын сэрин уот кудулу байдалыгар сиппикэ хайдах курдук абаларх буолуой? Ол хаарымнаах шүргүн уолаттарбыт сэрин уотугар умсубатахтала буоллаа, баар, саха-лар манньык эстэ-бастыа сүрх эбиһит буолуо. Ол да иһин поэт сүрэгэ сылган-сыл фронтовой доторун суохтуура күүһүнэн истааҕа.

Хаһан уһуой сэлэргэсипт
Хаарымнаахай билгэ билиит:
Өсөөх уокка сөрөөбүтэ,
Өһүөн, сата төрөөбүтэ.

Ильмень күөлүн тула тыата
Ииритирэр уордхыта,
Ыһык-хайык, кулаи айдаан,
Ынчыттыра сирдин хаалаа.

Этинг буолан күһүргээн
Эмиз сямэх тодо үктээн,
Түрбө уоту таһаабыта,
Түүннээх күнүгэ сабаабыта.

Уус-уран тыл күүһэ анафора, ныматыгар куту-лубута аадааччыны хайдах да долгуппат буолуон сатамнат. Хаһык да жаһрап поэзия ордуктааҕа манна илэ-бааччы кестөн кэлэр. Поэт доторун суох-тааһынын бу строкалар өссө дьиринтээн биэрэллэр:

Уйбаан,
Ойох ылан, мал буолан,
Оболоһон-уруулаһан,
Курун тыаны соһуоххун,
Куһаарынан, манна суоххун,
Уйбаан,
Ходуһада киирэн охсон,
Хочо отун биригэ сомсон,
Эдэр иһин куотуһуоххун,
Эмиз бүгүн манна суоххун,
Уйбаан,
Сырдык ыра аргастардаах
Сылаһааҕа ырылардаах,
Остуол тула олордоххун,
Өвөлөргөр эмиз суоххун.

Ол уот буурбаан уһуурбүт 1943 сыллаахха ССРС бырааттыг норуоттарын чулуу уолаттарын ортолоругар саха уола снайпер-автоматчик Алексей Спиридонович Бродников полк знамятын аһаһар пар-тида кандидатынан киирбитэ. Кини онно кулун тутар 16 күнүгэр, Ловать өрүһү өстөөх уотун аһаһан туорааһын кэмнэгэр ута атадар бааһырбыта. Саллаат бойбуой суола иһинэн эрэ бүппэтөгө. Гос-питальга эмтэнэ түһээт, маһнаһы ударнай армия састаабыгар киирсэн, Смоленскай аһыһааҕы кы-гыһымга кыттыбыта. Ыам мыйи 4 күнүгэр аны ик-ки атадар бааһырбыта. Эмтэнин ууньунтаах уһун кэмнэрэ саҕаламмыттара.

Бааһырдым, доторум,
Бадаа, улахан,
Ыраахтан соһууог,
Ынчыгым ыраахан...
Эйбэс тылгынан
Эмтэ дуу туруоххун,
Сүрөхтээх-быаргынан
Сүбөлээ, оһуоххун
Саһаабар, эн бааргын
Саманна минигини,
Күөс сийдэс былааккын
Көрбүттүү чөлчүбин.

Хоһоон строкалара саҕатанымыгар уонна бүтүү-түгөр (иннини-нэнини) рифмалаах буоланнар, ордук тулсавайдар оһуоха эби сүрэх тэбиһити рит-мэ аадааччы дууһаһыгар хоһоон тылларын дьир-ини тиэрдэллэр.

Сэринни Алексей Спиридонович 1117-с стрелко-вай полк кэксэтигэр сылдьан түмүктээбитэ. Бу эмиз да үрдүк үөрүү өрөгөйүн, эмиз да дьиринг кутурбан үчүмүтүн эттэрини-хаанларынан билбэт дьонно Улуу Кыайы «сырдык дьаралыга» хас биридн иһинэхэ харах уутун көмүскэ туһары быччалыһыта чуолкай. Төһөлөөх дууһа хаһааһына, сырдык иһини, иннинигэ эрэл хабархай харах уутунан добуһуот-ламмыта буолуой? Оттон ол сүрэж-дууһаны өрүкү-пүт иһин поэт блокнотугар хоһоон буолан куту-лубута. Алексей Бродников 1946 сыллаахха хоһоон хомуурунньуга рукодистаах «күөх намчы лабаа-лаах» Чурапчы чарангар үктэмнэтэ. Үөрүү-көтүү көтөллөнөн, кыайыһа-хотуу кыһаттанан эргиллибитэ төрөөбүт төрүт буоругар.

Алексей Спиридоновичы билиһи учуутал быһыыты-нан билэбит. Кини, туох-хаһык иннинэ, учуутал буолан, бэрт сылаастын иһин таһыыр кырачаан аадааччыларыгар бэртээхэй хоһоон хомуурунньукта-рын бэлэхтээбитэ. «Куорсуһаах онобос», «Иулуи туһаа», о.д.а. хомуурунньуктарыгар кырачаан аа-дааччыларын айылда алыптаах кэрэтигэр угуйар «Норуот үөрөдиритин туйгуна» диэн оройугар су-лустаах ромбигы гүөһүгэр анньына смддьарын көр-дөххүнэ, кини учуутал идэтигэр бөринилээгин ди-гинни итэргэбин.

Сэрин, үлэ астерана Е. Мариов поэт сэттэ уон сааһын туоларыгар Чурапчы улууһун хаһаатыгар манньык суруйбута. «Мин Алексей Спиридоновичым кини, поэт быһыытынан 1959 сыллаахтан билэбин. Кини оһолорго Диринг сэттэ кылаастаах оһуола-тыгар учууталлыыр этэ. Мин бырааппын кытта үгүстүн биригэ смддьаллара. Алексей Спиридонович өччөттөн баччаанна дьэри айылдаа смддьарын со-бүлүүр. Ол да иһин буолуо, кини хоһооноро ис-кһаттан нарын иһиннээхтэр.

Алексей Спиридонович оһону кытта өгө, кырды-байы кытта кырдыаас, Улуу Кыайы 40 сыла туо-луутугар улуустан 40-ча буолан Герой-кириэспэс Бреһинан, Минскэйинан, Белоруссия ытык-мааны сирдэринэн экскурсияда сылдыһыһыт, Онно Алек-сей Спиридонович эмиз баара. Тугу билбитин-көрбү-түн барыбытыгар тиэрдэн иһэрэ. Онтукатын сүрдээх көрдөөх тылларынан кэспирэ. Билигин кинини онно биригэ сылдыһыһытын олус үчүгэйдик са-һыһыны.

Дьэ, ол күөдүнэн күлэр, сылааһынан илгийэр со-бурууу куораттарга көтөр аалынан айаһаабытын туһунан поэт манньык хоһууар:

Иһэ хотой илэ бэрдини
Икки кыһатын быластыр,
Ту самолет, тупсан минитин,
Тумсун үөлэ туһахтыр.
Үөлэе халлаан үрүт мөһүөнүн
Уста бүтээн истахпит,
Хараһа былыт халык уордатын
Хайа салаан түстөхпит.

Буутум этэ буспатах кини
Бухатыр курдук сананым,
Сиппим этэ сиппэтэх кини
Силлээ мөһөһик аттаным.

Көстөрүн курдук, хоһоон ритмэ төхүүрүһ-төхүү-рүһэ түһүтэлээн самолет куугунугар майгыһыһыр.

Алексей Спиридонович эдэр сааһыттан абыла-ныт темата пейзажной лирика. Ол да иһин буолуо, поэт үгүс хоһоонноругар «айылгы туонабар» диэн собүлээн туттар тыллаах. Бу Аан Алаһчын хотун баһылаабыт айгыр-силли алаастардаах айылбатын кытта поэт быстыһнат ситимэ буолар.

Күөх чазлим, күөх сирэм барыта,
Күйгүөрөн, көрүлээн барыста,
Иһэ сир тыһынар дин санаатын,
Илэр мин сиппиктик ыллаатым:
«Айылгы туонабын баһылым,
Алааспын, аларбын Байытыам».

Поэт төрөөбүт айылбатын туоһарыгар тыла-өһө, тобуллан, сүргэтэ нөтөбүллэн, иһинтэ нарыланан алааһын хатылаһыат нэрэ көстүүлэринэн аадааччы-ларын күндүлүүр:

Айар, тутар үлэттэн
Албаһаһыт алааһыт,
Ары-сүөгэй бэрдиттэн
Асарыйда алаадыт...

Сыһабыла биллибэт
Сырдык тыһыгар улааттым,
Таһарада тэһнэмлэт
Таалай күөххүн таһааттым.

Сибэккэһин талгэмнит
Сирэм күөххэ тураммын,
Уйгу-быһан чөлгибит
Уһаар дуслун кууһабын.

Кини айылдата анаабыт уһан сүрэжин «хаа-лахчыта» аһыһаһаһына, пейзажной лирика бири-тэн-бир, кэрэттэн-кэрэ чөмчүүктэрэ буолан нарын хоһоонноро кумааһыга кутуллаллар. Сырдыкка тар-дыһыһыны, иннинигэ эрэл, күөртүүр ол хоһооннар аадааччы сүрэж-быарын көрбүтүнэн киирэллэр:

Иһэ буорга—
Илгэ-дуолга,
От-мас бары тыһыһанна,
Оһуор-дьарбаа таһыһанна.

Сөрүүн сүүрэн
Сөллөн күүрэн
«Иэхэй-чуохай» тыһаһанна,
Иһиннээх ырыһанна.

Күннээх Лена
Күндүл нэнэ
Күлэ-сала тубустэ,
Күнү кытта уураһта.

Улуу олох
Улуу дьоло
Барда баһа, уйуга—
Барыта уруй тутта.

Охсон биэрим,
Оһыһоон биэрим,
Хатаһ ыстаал хомуһум,
Хайдах этэй тойугун?

Иһоһеһитий ЛЕВИН.

(Бүтүүтэ бачээттэннэ).

